

Гузій Аліна Андріївна

студентка

Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Гузій Алина Андреевна

студентка

Института подготовки кадров для органов юстиции Украины

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Huziy Alina

Student of the

Institute for the Training of Personnel for the Judiciary of Ukraine of the

Yaroslav Mudryi National Law University

КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ КОНСТИТУЦИОННЫЙ КОНТРОЛЬ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ CONSTITUTIONAL CONTROL IN FOREIGN COUNTRIES

Анотація. У статті досліджено особливості становлення, виникнення та розвитку конституційного контролю в зарубіжних країнах. Проаналізовано моделі цього інституту.

Ключові слова: контроль, моделі конституційного контролю, судовий прецедент, верховенство права.

Аннотация. В статье исследованы особенности становления, возникновения и развития конституционного контроля в зарубежных странах. Проанализированы модели этого института.

Ключевые слова: контроль, модели конституционного контроля, судебный прецедент, верховенство права.

Summary. The article deals with the peculiarities of the formation, emergence and development of constitutional control in foreign countries. The models of this institute are analyzed.

Key words: control, models of constitutional control, judicial precedent, rule of law.

Постановка проблеми. Інститут конституційного контролю, відомий практиці більше як 170 держав світу, має тривалу та різноманітну історію. Цей інститут досить тісно пов'язаний з тлумаченням Конституції, зокрема підкреслює її значення, як акту, який встановлює фундамент будь-якої держави, а саме: основи правового становища особи, структуру та взаємовідносини державних органів, форму правління. Кожна держава виявляє різні принципи та підходи до побудови конституційного контролю, кола обов'язків та завдань, що ставляться перед державними органами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню окремих теоретичних та практичних аспектів конституційного контролю в зарубіжних країнах присвятили свої праці такі вчені, як: В. М. Кампо, І. І. Маринів, М. Д. Савенко, О. С. Лотюк, М. В. Тесленко, В. М. Шаповал, А. О. Клішас, Т. І. Овсепян, С. М. Пастернак, Т. Я. Хабрієва.

Формулювання мети статті. Дослідити конституційний контроль в зарубіжних країнах, звернути увагу на особливу роль судових установ в сфері охорони Конституції. Розглянути та проаналізувати основні моделі та види конституційного контролю.

Виклад основного матеріалу. Термін «контроль» у перекладі з французького означає «подвійний список». Якщо говорити про погляди філософів, то вони зазначають, що соціальний контроль — це використання різних соціальних інститутів і засобів для виявлення тенденцій змін у розвитку суспільних відносин[3]. Соціальний контроль забезпечує сталість взаємовідносин між людьми, групами, інститутами.

Конституційний контроль можна розглядати:

- в широкому розумінні — повсякденна діяльність державних органів і посадових осіб щодо застосування правових актів, у процесі якої об'єктивно відбувається з'ясування їх відповідності консти-

туції; іноді сюди включають також здійснення конституційного контролю самим народом на референдумі;

- у *вужькому* розумінні — це діяльність саме судів загальної або конституційної юрисдикції (квазісудових органів), спрямована передусім на вирішення питань конституційності правових актів [3].

Конституційний контроль за своєю суттю потрібно відрізнити від конституційного нагляду. При конституційному контролі акт, виданий всупереч конституції, скасовується спеціально уповноваженим органом; правова охорона здійснюється вибірково.

При конституційному нагляді орган конституційного нагляду має право лише звернути увагу на невідповідність прийнятого акту нормам конституції, а в окремих випадках призупинити дію цього акту. Така правова охорона має постійний та рекомендаційний характер.

Варто зазначити, для обґрунтування конституційного контролю вчені використовували багато різних теорій, але основними з них є, такі:

- Органічна теорія виходила з того, що оскільки конституція — акт установчої влади, то акти органів, передбачених конституцією і володіють владою, нижчестоящої по відношенню до установчої, не повинен суперечити акту установчої влади.
- Інституційна теорія виходить з того, що конституція встановлює «правила гри» для органів влади, жоден з яких не повинен зазіхати на повноваження іншого, а для федеративних держав особливо важливе дотримання сфер компетенції центру і суб'єктів федерації.
- Природно-правова теорія або теорія суспільного договору, вважає, що конституція встановлює правила для керуючих і керованих, перш за все гарантії прав людини і громадянина і конституційний контроль покликаний стежити за їх дотриманням [1].

Всі ці теорії вірні і доповнюють один одного. Звичайно ж, необхідність конституційного контролю зумовлена насамперед ієрархічністю правових норм, яка, у свою чергу, багато в чому є наслідком ієрархічності в системі органів влади, уповноважених на правотворчість. До того ж число правових норм у ХХ столітті, можна сказати стрімко зросла, і ризик їх суперечливості та неконституційності багаторазово збільшився [1].

Вважається, що сама ідея конституційного контролю з'явилася на початку ХVІІ століття у Великій Британії і була пов'язана з діяльністю Таємної ради, який визнавав закони законодавчих зборів колоній недійсними, якщо вони суперечили законам англійського парламенту, виданими для цих колоній або загальному праву.

Проте конституційний контроль у сучасному розумінні, викладеному вище, вперше з'явився в США: у справі У. Мербері проти Дж. Медісон в 1803 році. Верховний суд під командуванням Дж. Маршала

оголосив, що федеральна Конституція — вищий Закон країни і будь-який Закон Конгресу, що суперечить Конституції, може бути визнаний судом неконституційним [2].

Формування конституційного контролю в США пов'язана з наявністю трьох передумов:

1. У 1787 році прийнято першу писану конституцію, яка володіє вищою юридичною силою в державі — це стало базисом для виникнення проблеми охорони конституції.

2. Американський конституційний контроль виник на основі боротьби з метрополією й протиставлення її себе системам правління.

3. США виникли як федеративна держава. Конституція 1787 року вирішила це питання, надавши федеральному праву вищу юридичну силу, але, з іншого боку, допускаючи принцип передачі нерегульованих питань у компетенцію штатів.

Як видно з історико-правового екскурсу, в світі існували різні моделі конституційного судового контролю. У зв'язку з цим велике значення має проблема їх наукової типології, що відбиває логіку історичного розвитку даних моделей і дозволяє об'єднати їх в групи на основі певних критеріїв. Таким чином, типологія моделей судового конституційного контролю призначена для «поділу» цих моделей, які існували в історії людства або існують зараз, на такі групи, види, щоб це дало можливість розкрити їх соціальну сутність.

Слід зазначити, що не існує будь-якої затвердженої єдиної загальної типології моделі. Така типологія може мати тільки самий загальний характер. Підставою для класифікації можуть виступати різні критерії: форми державного устрою, форми політичного режиму, форми правління, приналежність до правової сім'ї.

Юридичній науці відомо дві основні моделі спеціалізованого конституційного контролю — американська і європейська.

За американської моделі конституційний контроль здійснюється судами загальної юрисдикції при розгляді та вирішенні кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних і інших судових справ. Якщо верховний суд визнає закон неконституційним, то цей закон формально продовжує діяти, але фактично він втрачає юридичну силу і жоден суд застосовувати його не буде. Як правило, парламент у таких випадках подібний закон скасовує.

Існує два різновиди американської моделі — децентралізована й централізована. Децентралізована існує в таких країнах, як Аргентина, США, Норвегія, Японія та ряді інших країн, де конституційний контроль здійснюється усіма судами загальної юрисдикції. Наприклад, у ч. 1 ст. 76 Конституції Японії 1946 р. встановлено, що «вся повнота судової влади належить Верховному суду і тим судам нижчих інстанцій, які будуть засновані законом», а в ст. 81 цієї Конституції проголошено, що «Верховний суд

є судом вищої інстанції, повноважним вирішувати питання про конституційність будь-якого закону, наказу чи розпорядження або іншого офіційного акта...».

Централізований вид здійснюється в таких країнах, як Австралія, Індія, Канада, Мальта, де конституційний контроль можуть здійснювати тільки верховні суди в порядку особливої процедури. Наприклад, у ч. 3 ст. 149 Конституції Естонської Республіки 1992 р. зазначено, що «...Державний суд водночас є судом конституційного нагляду, « а в ч. 2 ст. 152 цієї Конституції встановлено, що « Державний суд визнає недійсним будь-який закон чи інший правовий акт, якщо він суперечить положенням та суті Конституції», у п. 3 ст. 34 Конституції Ірландії 1937 р. у редакції 1995 р. встановлено, що «ніякий суд не повинен здійснювати юрисдикцію з питань юридичної сили закону або будь-якого положення закону, законопроекту, який повинен бути переданий Верховному суду...».

Європейська, або концентрована модель, прихильниками якої є Австрія, ФРН, Угорщина, Іспанія, Італія та інші, відрізняється тим, що спеціальні конституційні суди розглядають питання про конституційність закону незалежно від наявності конкретної судової справи. Крім того, деякі з них розглядають такі питання у зв'язку з скаргами громадян...

У деяких країнах (Казахстан, Марокко, Сенегал, Туніс, Франція) для здійснення конституційного контролю створенні квазісудові (не судові) органи, які мають назву конституційної ради. Наприклад, у п. 1 ст. 72 Конституції Республіки Казахстан 1995 р. зазначено, що Конституційна Рада « розглядає до підписання Президентом прийнятті Парламентом закони про їх відповідність Конституції Республіки», у ч. 1 ст. 61 Конституції Французької Республіки 1958 р. встановлено, що «органічні закони до їх промульгації і регламенти палат Парламенту до їх застосування повинні бути подані до Конституційної Ради, яка висловлюється про їх відповідність Конституції».

Головна і єдина різниця між конституційним судом і конституційною радою полягає в тому, що конституційний суд застосовує гласну процедуру розгляду справ, а конституційна рада — застосовує не публічну процедуру, яка заснована на письмовому впровадженні, тобто практикується надання письмових пояснень, а не відкритий виступ сторін.

З усього вищесказаного, можна зробити висновок про те, що перша модель передбачає конкретний контроль, а друга — абстрактний.

Щодо видів конституційного контролю, то вони можуть класифікуватися за різними підставами. Розглянемо та проаналізуємо деякі з них. Наприклад, *за часом існування* конституційний контроль може бути попереднім або наступним. При попередньому контролі акт перевіряється до його вступу в силу.

Подальший контроль поширюється в принципі на діючі офіційно опубліковані акти.

За місцем існування конституційний контроль може бути внутрішнім і зовнішнім. Внутрішній контроль проводиться самим органом, який видає акт, зовнішній — іншим органом. Нерідко внутрішній контроль носить консультативний характер і не виключає зовнішнього контролю. Не прийняті проекти актів, як правило зовнішньому контролю не піддаються.

За змістом конституційний контроль буває формальним і матеріальним. При формальному контролі перевіряється дотримання конституційних умов та вимог, які стосуються до видання певного акта, тобто входило видання акта до компетенції видаваного органу, чи дотримані процедурні вимоги, і чи належним чином оформлено виданий акт. Матеріальний же контроль: має справу із змістом акта і означає перевірку відповідності цього змісту до положень конституції.

Орган, який здійснює конституційний контроль, може визнати суперечність у конституції або весь закон цілком, або окремі його положення. За загальним правилом, рішення органу конституційного контролю є остаточним і може бути переглянуті тільки ним самим. Правові наслідки визнання закону або іншого акту цілком, або частково втрачають юридичну силу і перестають застосовуватися судами.

Також варто наголосити на загальних підходах до системи судового конституційного контролю. До їхнього числа можна віднести наявність спеціального органу конституційного контролю (майже у всіх країнах Європи прийнято, що конституційний суд є своєрідним, живим втіленням конституції і стоїть вище політичної кон'юнктури), також члени органу судово-конституційного контролю, призначаються і обираються різними гілками влади і перед вступом на посаду дають клятву, важливим фактором у забезпеченні незалежності є забезпечення гласності в їхній діяльності.

Також заслуговують на увагу особливості, які в різних країнах створюють додаткові гарантії для здійснення незалежного конституційного контролю. Важливо проаналізувати приклади, коли конституційний суд сам стає суб'єктом конституційного контролю, йому надається право законодавчої ініціативи, а об'єктами попереднього обов'язкового контролю стають конституційні зміни. Незалежність конституційного контролю потребує постійного зміцнення його стійких гарантії [4].

У зв'язку з тим, що діяльність органів конституційного контролю має свої особливості та специфіку, до їх членів у багатьох країнах ставляться певні вимоги, а саме: підвищений віковий ценз, значний професійний стаж, особисті моральні якості, заборона або обмеження політичної діяльності.

Потреба у самостійно функціонуючому інституті конституційного контролю є особливо очевидною

у державах перехідного періоду від тоталітаризму до демократії, для яких властивими є гостра політична боротьба, протистояння різних гілок влади, втручання однієї гілки влади у сферу діяльності іншої, ослаблення органів законодавчої та підсилення органів виконавчої влади. За цих умов функціонування інституту конституційного контролю набуває особливо демократичного характеру як гаранта конституції та конституційної законності. Це підтверджує те, що функції конституційного контролю повинні здійснювати органи, які посідають самостійне місце і є організаційно відокремленими від інших гілок влади.

Висновок. Таким чином, конституційний контроль виконує роль найбільш ефективного механізму захисту особи від влади, є засобом забезпечення основних (конституційних) прав і свобод людини

і громадянина, фактором перетворення Конституції на чинне право.

Також інститут конституційного контролю, особливо після Другої світової війни — це спроба подолати суперечності між позитивним і природним правом, поєднати юстицію, яка застосовує закон, з юстицією, яка ґрунтується на нормах права справедливості, а також створити нову стабільну конституційну основу влади.

З таких позицій очевидно є важливість ретельного аналізу здобутків, досягнутих конституційною наукою і державно-правовою практикою зарубіжних країн у справі правового регулювання форм організації та діяльності конституційного контролю.

Отже, теоретична і практична потреба дослідження зарубіжного конституційного контролю в його європейському варіанті є цілком очевидною.

Література

1. Конституційний контроль: історико-правовий порівняльний аналіз / Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України. — 2000. — Вип.1. — С. 23–30.
2. Страшун Б. А. «Конституційне право зарубіжних країн» М, 1999 р.
3. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. — 800 с.
4. Правові питання організації та діяльності конституційного контролю / Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 3. — К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Спілка юристів України; Видавничий Дім «Юридична книга», 2000. — С. 122–131.